שמעתא עמיקתא

גליון קע"ו / פר' פקודי - שקלים / ה'תשע"ד
קהילת "חניכי הישיבות", רמות ב'

האם מותר לערות על חלב או בשר ממיחם העומד לשימוש פרווה

דבר מצוי בבית ובמקומות צבוריים שמערים מים חמים לכוס שיש בה חלב לצורך הכנת קפה וכדו', או שמערים מים חמים מהמיחם לטושלנט שלא ישרף וכדו', ומתעוררת השאלה האם בכה"ג המיחם או הקומקום שמערים ממנו וכן המים שבתוכו נהפכים לחלביים או בשריים מחמת ה"ניצוק" המחבר בין החלב או הבשר לבין הכלי שמערים ממנו, והזיעה העולה.

א. ניצוק חיבור בטומאה וטהרה

והנה שנינו **במס' מכשירין** (פ"ה מ"ו) "המערה מחם לחם, ומצונן לצונן, ומחם לצונן, טהור, **מצונן לחם טמא**. רבי שמעון אומר **אף המערה מחם לחם** וכחו של תחתון יפה משל עליון **טמא**".

וביאר **הרמב"ם** בפירוש המשניות (שם) דהטעם שאמרו דמצונן לחם טמא, לפי שעמוד המשקה הנקרא "נצוק" מתחמם מחמת שקצהו בכלי החם, **ויעלו האדים עם הנצוק מתוך הכלי החם** שהוא טמא **ויחמם את המשקה אשר בכלי העליון**. ור' שמעון סובר דה"ה במי שיצק משקה חם טהור בכלי שיש בו משקה טמא "יותר" חם ממנו, מפני שזה הטמא שהוא יותר חם עולה ממנו אד חם עם הנצוק ומוסיף בחום המשקה הטהור. מבואר מדבריו דניצוק פירושו שהניצוק מתחמם ומעלה אדים לתוך הכלי העליון ומחמם את המשקה שבכלי העליון.

אולם **הר"ש** (שם) פירש שהתחתון החם מזיע העליון הצונן ומטמאהו לפי **שענן החמין עולה** כתימרות העשן ומתערב בנצוק ובמים שבכלי העליון ומטמאה, שהעשן העולה מן החמין משקין הוא חשוב, ע"כ. ומבואר דס"ל דההבל והעשן העולים בכלל משקה ומתחבר עם העליון. וכפירוש זה פסק למעשה **ברמב"ם** בידו החזקה (טו"א פי"ז ה"ב). (וכהר"ש פירש נמי **הרע"ב** (שם). ועי' **בתוס' יו"ט** (מכשירין פ"ה מ"י) שתמה על הרע"ב דאי"כ בלא נצוק נמי כל שמעלה חום מתחתון לעליון יהא טמא. ואולי דא"א בלא ניצוק. ושוב כתב דלפי הסוברים שהר"ש פירש כהרמב"ם י"ל דגם דברי הרע"ב יכולין להתפרש כדרכו דהחום מעלה הבל בנצוק אבל בלא"ה אין חום התחתון מטמא לעליון כשאין כאן נצוק, אלא שנראה בעיני פשוט שכל הלשון הכתוב בפירוש הר"ש מן לפי שעננו החמין כו' עד הוא חשוב, הם הגה מאיזה תלמיד שהגיה כן בגליון, ע"כ. ועי' עוד לקמן האם הר"ש והרמב"ם פליגי?).

ב. ניצוק חיבור באו"ה

ואף דכ"ז נאמר בטומאה וטהרה, כתב **המרדכי** (חולין רמז תרפו) ע"פ משנה זו דאסור לשפוך מכלי כשר שיש בו שמן כשר, לתוך נר דולק ובו חלב או שומן של עכו"ם, ואע"פ שהמשנה בטהרות קא עסיק ה"ה לאיסור והיתר, ע"כ. ואע"פ **שהתרומת הדשן** (פסקים סי' קג) כתב בשם **המהרי"ל** דלא שייך ניצוק אלא לגבי יי"ן, ולענין טומאה וטהרה, דהם תלויים בנגיעה ולא בנתינת טעם (יי"ן אסור במגע וטומאה נמי במגע), ע"כ. מ"מ כבר פסקו כהמרדכי **האו"ה** (כלל כט אות ו) **והיש"ש** (חולין פ"ז סי' לז). אלא שכתב **האו"ה** (שם) די"ל דכ"ז הוא קפידא לכתחילה אבל בדיעבד לית לן בה. וכן נקט **הרמ"א** (סי' קה ססעי' ג).

אלא דנחלקו הפוסקים בטעם דחיי' לניצוק לענין או"ה. דעת **האיסור והיתר** (כלל כט אות ו) דהינו משום דתתאה גבר ומחברו בנצוק. וכן פסק **הט"ז** (שם ס"ק ו). **והיש"ש** (חולין פ"ז סי' לז) כתב דהוא מכח חם שגובר על העליון, והוי כמו חם לתוך חם, ע"כ.

אולם **הש"ך** (ס"ק יא) כתב דהוא משום ההבל העולה. וכ"כ **הפלתי** (ס"ק ח) **החכ"א** (כלל נט אות ה) **והמנחת יעקב** (כלל כג אות יב) [ועי' במנחת יעקב שהביא מהש"ך דכן מוכח מהמרדכי, ועי"ש שתמה עליו דמהמרדכי לא מוכח מידי, ואפשר שכתב כן לפי שעעלם ממנו פי' הרמב"ם בזה ולא ראה רק פי' הרע"ב ועי' תוס' יו"ט, ע"כ. אולם **בפמ"ג** (סי' קה מ"ז ס"ק ו) יצא לפרש דאין כאן מח' בין הר"מ והר"ש והרע"ב ולעולם פירוש הט"ז והש"ך אחד היא, עי"ש].

ג. כשהתחתון והעליון חמים או צוננים

והנה מבואר **ברמב"ם** (שם) דקי"ל כדברי ת"ק הנ"ל דניצוק הוא דוקא בעליון צונן ותחתון חם, אבל שניהם צוננין או שניהם חמין, אף שתחתון יותר חם, מותר. ואע"פ דהתם לענין טומאה וטהרה הוא, לכאורה ה"ה לענין או"ה דמהתם ילפינן. ואע"פ **שהפמ"ג** (סי' קה מ"ז ס"ק ו) **והכנפי יונה** (שם עמ' פא: ד"ה ונ"ל נמי, הובא בדרכ"ת שם ס"ק צה) נשארו בצ"ע בזה. מ"מ דעת **הבית הלל** (שם) דקי"ל כת"ק אף לענין או"ה, וכן פסקו **הפלתי** (סי' קה ס"ק ח), **החכ"א** (כלל נט אות ה) **והערוה"ש** (סי' צב אות נה). **וביד יהודה** (סי' קה קצר ס"ק) כתב דיש להזהר לכתחלה.

ולמעשה מצינו **בשער הציון** (סי' תמד ס"ק ד) שכתב בשם **הפמ"ג** (סי' תמד א"א ס"ק ד) דמשום ניצוק אין לערות מכלי מיועד לפסח על גבי כלי חמץ כדי להכשירו. וכ"כ **בגר"ז** (סי' תנא אות נט) (היכן דלא נפסק הקלוח דלא"ה שרי) ואם עבר והשתמש בפסח באותה קדירה הרי התבשיל מותר אפי' באכילה, ע"כ. וכן פסק **הכה"ח** (סי' תמד אות כה) [ועי' **בחוט שני** (לגרנ"ק שליט"א פסח פ"י ס"ק כד) שמסתפק אם דין זה נאמר אף בכלי שאינו בן יומו או בכלי שני].

ומבואר דס"ל להמ"ב להחמיר בניצוק אף כשהתחתון צונן והעליון חם, וכשיטת הר"ש במשנה, אולם יש לדחות דעד כאן לא החמיר אלא בפסח דחמיר דהמן משהו אוסר בו, אבל בנ"ד י"ל דיודה לדעת רוב הפוסקים דס"ל דקיי"ל כת"ק אף לענין או"ה. [ובאמת **הט"ז** (סס' תנב) כתב דנשים הנהגות שלא להשתמש בפסח בקדירות ששפך על האבן מטעם שריח חמץ נכנס בו, אין בזה ריח ולא טעם דאין בו איסור כלל בפסח, ע"ש]. **והחק יעקב** (סי' תנא ס"ק נה) יישב דנהגו להחמיר מחשש נצוק, ומשום זיעה העולה. **ובא"ר** (סי' תנא אות מ) כתב דצ"ל דהט"ז לא חשש לזה משום דס"ל דלא נאמרו חששות הללו אלא במערה על איסור בעין (לכל הפחות טופח על מנת להטפיח) ולא על איסור בלוע, ועוד דהתם איסור והכא חמץ קודם פסח היתר הוא, מ"מ עיי"ש בסי' תמ"ד (אות ג) דלמעשה יש להחמיר בדבר. ועיין **בפרמ"ג** (סי' תמד א"א ס"ק ד)].

ד. חילוק בין ניצוק לזיעה עולה ודין ניצוק בהתירא

אלא דצ"ע בכל זה דהרי כתב **הרמ"א** (סי' צב סע' ח) דזיעה שהיא יד סולדת בכחה לאסור אף בדיעבד, וא"כ אמאי הכא לענין ניצוק אסר רק לכתחלה, תיפוק ליה דנאסר משום הזיעה שבו. וע"כ צ"ל דהכא איירי דאין הזיעה חמה בחום שהיס"ב ואפי"ה אסרינן לכתחלה מחמת הניצוק, וכן משמע מלשון **הפמ"ג** (סי' קה מ"ז ס"ק ו) למעיין. ושו"מ שכ"כ **במנחת יצחק** (ח"ה סי' פא אות ג) [אלא דזה ניחא לפי הפמ"ג דס"ל דהרמב"ם והר"ש לא פליגי (עי' בזה בהגהות לעיל), דהרי אם נאמר דפליגי לסוברים דמשום זיעה אתינן עלה ולא משום ניצוק ליכא לתרוצי הכי. וכן **במנח"י** (שם) האריך להוכיח דליכא פלוגתא בין הראשונים ועפ"ז כתב לחלק כדברינו הנ"ל]. ומעתה י"ל דלסוברים דדוקא בעליון צונן ותחתון חם חיי' לניצוק, אין חשש לערות ממיחם העומד לשימוש שתמי' על תבשיל חלבי או בשרי, דלא שייך חשש ניצוק בכה"ג. ואף אם נחוש למחמירים דאף כשהעליון חם איכא משום ניצוק אכתי י"ל דעד כאן לא חששו הפוסקים אלא בניצוק על דבר אסור, אבל על דבר היתר כבשר או חלב אפשר דלית לן בה, וכעין זה מצאנו **בא"ר** (סי' תנא סוף אות מ), ועי' לקמן, ודו"ק.

ה. זיעה שאינה יד סולדת

אלא דהיכן ששופכין מהמיחם לבשר או חלב שבכלי ראשון חם, אכתי יש לדון משום זיעה העולה מהתבשיל למיחם, וכבר מצינו **בשו"ת הרא"ש** (כלל כ סי' כו) שפסק דזיעת **משקים כמשקים**, כלומר זיעת משקה בכחו לאסור כמשקה עצמו. [וזיעת אוכלין האם דינן כאוכלין תלוי בפלוגתא, והארכנו בזה בס"ד בגליון קע"ג קחנו משם].

ובגוונא דהבשר או חלב הם צוננים והזיעה עולה מחמת העירוי י"ל דקיל טפי, דאין כאן אלא משום זיעה מכח עירוי שנזחל דאין בכחו אלא לאסור כדי קליפה. [והארכנו לענין עירוי הנזחל בס"ד בגליון קל"ג].

והנה **בשו"ע** (סי' צב סע' ח) הביא דברי הרא"ש לדינא, וע"כ פסק דמחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדירה של בשר, הזיעה עולה ונבלעת בקדירה, ואוסרתה. אלא דכתב **הרמ"א** (שם) ע"פ **התרוה"ד** (פסקים סי' קג) דאייריי שהוא בקרוב כ"כ שהיד סולדת בזיעה במקום שנוגעת בקדירה, אבל אם אין היד סולדת בזיעה הכל שרי. וכת' **ביד יהודה** (סי' צב פה"א ס"ק נה וקצר ס"ק עב) דאף אם הקדירה רותחת אין לחוש, דכיון שיש להזיעה מקום להתפשט אין חוששין לו זולת כשהוא בקרוב ביותר, ע"כ. אולם **הפמ"ג** (מ"ז ס"ק כט) **והרעק"א** (שם) כתבו דלעולם אם הקדירה רותחת אף אם הזיעה אינה ידס"ב נאסרה אף אם לא היה היד סולדת בזיעה. ועי' בתרוה"ד שם.

אלא דשו"ר שכדברי היד יהודה כבר מבואר **במ"א** (סי' תנא ס"ק מד) דכל שזיעה אינה ידס"ב אפילו אם הכיסוי חם לית לן בה. ועיי"ש **במ"ב** (שם ס"ק קלו) שסמך על דבריו בדיעבד לענין חמץ בפסח באינו בן יומו. [ועיי"ש **בשעה"צ** (אות קפ) שהביא דברי הרע"א שפקפק על המ"א ולשיטתו אזיל לעיל. ועי' **באג"מ** (יו"ד ח"א רסי' מ) דמשמע דדוקא היכן דהחום רב כגון בתנור שהזיעה מתחממת ליס"ב אז אסרינן].

ולפי"ז יוצא דלכתחלה יש להחמיר בזיעה שאינה ידס"ב היכן שהכלי יד סולדת, אלא בדיעבד אין לחוש. אלא דנ"ד קיל טפי, דהרי המיחם אין בו חלב או בשר אלא מים, א"כ אף לדעת הסוברים שהזיעה שאינה ידס"ס נבלעת במיחם ונפלטת במים, מ"מ אין כאן אלא משום נ"ט בר נ"ט, דהרי כבר נקטו רוב רובם של הפוסקים דנ"ט בר נ"ט אף בשעת בישול שרי (עי' בהגה דבסמוך). ויעוין **במהרש"ם** (ח"ד סי' פה) שכתב דכבר כתב **בתשובת הב"ח** (החדשות סי' כד) דכל איסור **זיעה הוא רק חומרא** ובכל ספק יש להקל, וכגון אם הזיעה באה מן הצד יש להתיר, ע"כ. [ועי' **בב"ח** (שם) שנקט דזיעה אינה אוסרת אלא כשהיא מוקפת וכן דעת **הערוה"ש** (סי' צב אות נה). והא דכבתנו דנ"ט בר נ"ט בשעת בישול אמרינן, כן נקטו **הפלתי** (סי' צז ס"ק ב) **הש"ך** (סי' צה ס"ק ז) [ומדברי מסימן צ"ז לא קשיא דלשיטתו אזיל בסי' צ"ה דנ"ט בר נ"ט בבליה לא אסור], **הפמ"ג** (סי' צה מ"ז ס"ק ב, סי' צז ש"ד ס"ק ב וסי' תסא א"א סס"ק ט), **הכנפי יונה** (סי' צז ד"ה בדין), **האבן העוזר** (סי' צז), **הבית מאיר** (שם) **והבית אפרים** (יו"ד סי' לז). **והחכ"א** (כלל נ אות א) פסק להקל במקום הפס"מ. **והרב פעלים** (או"ח ח"ג סי' יג) **וההר צבי** (יו"ד סי' פט) נוטים להקל בדבר. ודלא **כהחו"ד** (סי' צז ביאורים ס"ק ד וחי' ס"ק ב) **והרע"א** (דו"ח סוף ח"א בתשובה, הובא בדרכ"ת ס"ק ז) דס"ל להחמיר בזה (ועי' **בשו"ת רע"א** (סי' לג) דמבואר דלא ברירא ליה כ"ז).

ודעת **הכה"ח** (אות יב) דיש לחוש בזה לכתחלה ובדיעבד אם איכא הפס"מ שרי. וכיון דרבו המקילים בזה בצירוף כה"ג יש להקל].

ומעתה עולה לדינא דמותר לשפוך מים רותחים ממיחם או קומקום העומד לשימוש פרווה על בשר או חלב, אפי' עומדים ע"ג האש, אלא דיש להזהר שהזיעה העולה לא תהיה יס"ד, וכבר כתב **בפמ"ג** (סי' צד מ"ז ס"ק א ד"ה ודע שמה) דסתמא דמילתא זיעה שיוצאת מחוץ לדפנות הקדרה אינה יד סולדת. ומשום ניצוק אין לחוש, דבשניהם רותחים לא אמרינן הכי לרוב הפוסקים, ובלא"ה בהיתרא בלע מבואר לעיל די"ל דלא חיי' כלל לניצוק.

ושו"ר בדברי **הגרשז"א צז"ל** (מאור השבת ח"ב במכתב של הגרשז"א כה, ד) דכתב בנ"ד דשרי כשאין היס"ב בזיעה, כי רק היתרא בלע, וגם אין הזיעה הולכת ישר למיחם, וגם מסתמא יש ס' כנגד אותה זיעה צוננת. ובנוגע לניצוק של המים הרי פסק החכ"א (שם) דלא אסור אלא כשהתחתון חם והעליון צונן ולא כששניהם חמים דשפיר מותר אפילו אם התחתון יותר חם מהעליון, ואף להחולקים מ"מ כיון שזה לא בדרך ישר רק דרך ברז נראה שיכולים להקל, ע"כ.

ולפי דבריו משמע דהיכן ששופכין מים חמים שלא דרך ברז וכגון מקומקום יש לחוש משום ניצוק. אך אפשר דלרוותא דמלתא כתב כן, וכן אמר **הגר"ע אויערבאך שליט"א** ד"**אאמו"ר הגרש"ז זצ"ל** אמר שאין מחמירים בנצוק אלא באיסורים, אבל בהתירא, כגון לערות מים על חלב או על בשר שאין המים נאסרים אלא רק נבלעים מבשר או חלב, לא נהגו להחמיר, ולפי"ז אין צריך ליזהר אף בעירוי מים קרים על תבשיל חלב או בשר רותח כיון דהוי היתר, וצריך ליזהר רק בעירוי בשר על חלב או להיפך". ושו"ר שכן פסק **הגריש"א זצ"ל** (שבות יצחק בדיני שהיה פי"ז אות ה) לענין עירוי מקומקום חם על בשר או חלב. ועי' עוד **בספר חוט שני** (פסח עמ' קלח).

-מסקנא דדינא-

העולה לדינא, מותר לשפוך מים רותחים ממיחם או קומקום העומד לשימוש פרווה על בשר או חלב, אפי' עומדים ע"ג האש, כשהזיעה העולה אינה יס"ד, וסתמא דמילתא זיעה שיוצאת מחוץ לדפנות הכלי אינה יד סולדת. ומשום ניצוק חיבור אין לחוש בנ"ד כמבואר לעיל.

נאנס ולא הבדיל במוצאי שבת עד מתי יכול להבדיל

אמרינן בפסחים [קו.] אמרי בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך בכל השבת כולו, ועד כמה, א"ר זירא עד רביעי בשבת. כי הא דיתיב רבי זירא קמי דרב אסי, ואמרי לה רב אסי קמיה דר' יוחנן, ויתיב וקאמר לענין גיטין חדא בשבתא תרי ותלתא בתר שבתא, ארבע וחמשא ומעלי יומא קמי שבתא. אמר רב יעקב בר אידי אבל לא על האור.

ופרש"י עד רביעי בשבת - ולא עד בכלל, אבל מרביעי ואליך גבי שבת הבאה מתחשב. אבל לא על האור - אם לא ברך על הנר בורא מאורי האש שוב אינו מברך, כדתניא במקום שנהגו [נד.] אין מברכין בו אלא בליל מוצ"ש שהוא תחילת ברייתו.

ואמרינן עוד התם [שם ע"ב] בעא מיניה רב חנא בר בר חיננא מרב הונא טעם מהו שיבדיל, א"ל אני אומר טעם מבדיל, ורב אסי אמר טעם אינו מבדיל וכו'. אמר רבא הילכתא טעם מבדיל וכו', מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל כל השבת כולה. אמימר פתח להא שמעתא דרבא בהאי לישנא, אמר רבא הילכתא טעם מבדיל וכו', מי שלא הבדיל במוצ"ש הולך ומבדיל כל היום כולו. כן גירסת הגמ' לפנינו.

וכתבו התוס' [ד"ה אמימר מתני'] דבדברי אמימר גרסינן מבדיל והולך כל היום כולו, דאי לאו הכי היינו לישנא קמא, והלכה כלישנא קמא דמבדיל על רביעי בשבת.

וכ"כ הרא"ש [פ"ר סי' י"ג] - וכן אמר רבא הלכתא טעם מבדיל, ומי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה. ועד כמה אמר רב זירא עד רביעי בשבת. אבל לא על האור.

וכ"כ הרמב"ם [פס"ט מהל' שבת ה"ד] ואם לא הבדיל בלילה מבדיל למחר, ומבדיל הולך עד יום שלישי. אבל אינו מברך על האור אלא במוצ"ש. (כן גירסת הרמב"ם לפנינו, אולם לפני הב"י [סי' רצ"ט] היתה הגי' ברמב"ם עד סוף יום רביעי, וע"כ הקשה דדבריו כנגד דברי הגמ', ונצרך לומר שאפשר שגי' אחרת הייתה לרמב"ם).

אולם הרי"ף [כא:] כתב - ומסקנא אמר רבא הלכתא טעם מבדיל, ומי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל היום כולו.

וכ"כ הבה"ג [הל' קידוש והבדלה] אמר רבה הלכתא טעם מבדיל, ומי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל היום כולו.

והנה ברי"ף [כב.] כתב להדיא דאי לא אבדיל אכסא בלילה, אע"ג דטעים מצי לאבדולי למחר, כדאמרינן טעם מבדיל (והיינו לשיטתו דקימ"ל דאין מבדיל אלא כל היום כולו).

אולם הבה"ג [שם] כתב דהא דמבדיל כל היום כולו ה"מ דלא טעם מידי, ואע"ג דאמר מר טעם מבדיל, היינו היכא דמבדיל באורתא, אבל אי מבדיל למחר, אי לא טעים מידי מבדיל ואי טעים מידי לא מבדיל.

והטור [סי' רצ"ט] אחר שהביא דברי הבה"ג כתב דאינו יודע מה יש בין לילה ליום לענין אי טעם מבדיל.

עוד כתב הטור דאף על הבשמים אינו מברך אלא במוצ"ש. וכתב הב"י [שם] דלמד לבשמים בכ"ש מאור, שהרי אינם אלא להשיב הנפש הדואגת על יציאת שבת ולא שייך אלא סמוך ליציאתו.

ולדינא כתב המחבר [סי' רצ"ט ס"ן] - שכח ולא הבדיל במוצאי שבת מבדיל עד סוף יום שלישי, וי"א שאינו מבדיל אלא כל יום ראשון ולא יותר. ודוקא בורא פרי הגפן והמבדיל בין קודש לחול, אבל על הנר ובשמים אינו מברך אלא במוצאי שבת. ויש מי שאומר דהא דקימ"ל טעם מבדיל, הני מלי היכא דהבדיל בליל מוצאי שבת, אבל אם לא הבדיל בלילה כיון שטעם שוב אינו מבדיל.

וכתב הרמ"א - והעיקר כסברא ראשונה.

האם מותר לבשל ביו"ט ביצים שיש בהם חותמת

א. מלאכת צורך אוכל נפש ביו"ט

אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם וגו' (שמות יב, טז), מכאן למדו חז"ל דמלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מותרת ביו"ט. ועי"כ הבערת אש לצורך בישול ביו"ט שריא, וכמו"כ הוצאה מרשות לרשות שריא, כמבואר ברמב"ם (יו"ט פ"א ה"א-ד), בשו"ע (סי' תצה סע' א, סי' תקיא וסי' תקיח סע' א) ובמ"ב (שם ס"ק א).

ומצינו להרמב"ם (יו"ט פ"א ה"ה) ולהרא"ש (ביצה פ"ג סי' א) דס"ל דמן התורה כל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מותרת, אלא שחכמים אסרו מלאכת קצירה, טחינה, בצירה, סחיטה וצידה, משום שהם דברים שעבודתם רבה, שהרי האדם רגיל לקצור שדהו ולבצור כרמו כאחד, ולדרוך כל ענביו כאחד, ולטחון הרבה בפ"א, וא"כ יטרד כל היום בעבודתו וימנע משמחת יום טוב. וכן פסק השו"ע (שם סע' ב). אולם דעת תוס' (ביצה ג. ד"ה גזירה) שמלאכות הנ"ל אסורות מה"ת אפילו לצורך אוכל נפש, דלא התירה התורה לצורך אוכל נפש אלא מה שהוא דרך לעשות ליום זה, כגון מלישה ואפיה ואילך וכה"ג מלאכות שהם לצורך אכילה ביום טוב. וכן היא הכרעת המ"ב (שם).

ב. מתוך שהותרה מלאכת צורך אוכל נפש, הותרה שלא לצורך

וכבר אמרו חז"ל בש"ס ביצה (יב.) דמתוך שהותרה מלאכת אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך, ולדעת השו"ע (סי' תקיח סע' א) אף ללא צורך יו"ט כלל שרי מה"ת, אלא דאסרו חכמים כל שאין בהם צורך קצת [וכ"כ בביאור הלכה (סי' תקיח ד"ה מתוך) אליבא דהשו"ע]. אולם דעת המ"ב (סי' תקיח ס"ק א ובה"ל סי' תקג סע' א ד"ה ביו"ט) דאף מדאו' לא הותרה אלא במקום דאיכא צורך קצת. [ועי' עוד בזה בגליון קמ"א].

אלא דכבר פסקו המגיד משנה (יו"ט פ"א ה"ד), הפנ"י (ביצה כג. ד"ה שם), הנשמת אדם (כלל פ סי' א), המ"ב (סי' תקיח ס"ק א) ועוד, ד"מתוך" נאמר על מלאכת הוצאה, הבערה, שחיטה, אפיה ובשול שהם מלאכות השייכות לאוכל נפש. דאף דכתיב אך אשר יאכל לכל נפש הוא וגו', קבלו חז"ל דהכונה הוא אותן מלאכות הרגילות להעשות לצורך אוכל נפש אפי' אם עתה אין כונתו לצורך אכילה התירה התורה. [ולענין הטעם שהותרו רק מלאכות הנ"ל, עי' בחי' החת"ס (ביצה יב.) ובאבנ"ז (או"ח סי' תיב). ויעוין בתוס' (שבת צה. ד"ה והרודה) דס"ל דלעולם אמרינן מתוך אף במלאכת בונה. וצירף דעתם בתשובת באר יצחק (סי' יד) הובא להלכה במ"ב (סי' תרלז ס"ק א). ויש סוברים בדעת הרמב"ם דאמרינן מתוך בכל המלאכות, עי' במגיד משנה (יו"ט פ"א הי"ג) ובנש"א (שם). ובישועות יעקב (סי' תקי ס"ק א) כת' דאמרינן מתוך אף במלאכת בורר, ועי' משנ"כ בזה בבאר משה (ח"ח סי' רו). ולענין טוחן, עי' בפנ"י (ביצה יד) דאמרינן ביה "מתוך", וכ"כ באבנ"ז (או"ח סי' שצד). ודעת הנש"א שם דבכל מלאכות המיוחדות לאוכל נפש לכו"ע אמרינן מתוך. ובשבט הלוי (ח"י סי' עט) כתב שסתימת השו"ע והפוסקים שאומרים מתוך בכל מקום. ועי' עוד בשעה"צ (סי' תקז אות לז) שתלה במח' ראשונים האם אמרינן מתוך ב"כיבוי" וברמ"א בסי' תקי"ד סע' א' ובמ"ב שם. ולענין מוקצה שהותרה לצורך או"נ כמבואר ברמ"א בסי' תק"ט ומ"ב שם וסי' תקי"ח ס"ק כ"ג, עי' בפמ"ג (סי' תמו א"א ס"ק ג) דלא אמרינן ביה מתוך].

ומ"מ לא רק מלאכת אוכל נפש שריא אלא ה"ה מכשירי אוכל נפש כל שלא היה אפשר לעשותם בעיו"ט, כמבואר בשו"ע (סי' תצה סע' א), עיי"ש.

ג. צורך אוכל נפש שאפשר לעשותו מאתמול

אלא דמצינו ברמ"א (שם) דאפילו באוכל נפש עצמו כל שאינו מפיג טעם כלל (כגון אטריות) אם עשאו מערב יו"ט, יש לעשותו מעיו"ט מיהו אם לא עשאו מערב יו"ט, ויש בו צורך יו"ט, מותר לעשותו ע"י שינוי. וכתב המ"ב (ס"ק ז) דאין זה אלא דין מדרבנן כדי שלא יעבור עליו כל היום במלאכות וימנע משמחת יום טוב. ועיי"ש במ"ב (ס"ק ה) דדעת השו"ע דבאוכל נפש לא החמירו כלל, מיהו בדבר שדרך לעשותו בפעם אחת לימים רבים גם להמחבר אסור בדבר שטוב מאתמול ולא יפיג טעמו, ומ"מ ע"י שינוי שרי [אלא דעי' בשכנה"ג (הגהב"י אות ד-ה) שהביא סוברים כהרמ"א, וע"כ נקט להחמיר, ובפרט שהשו"ע לא סתם להדיא להקל. וכן נקט הפר"ח (שם), והברכ"י (שם אות ב) כתב דכן ראוי להחמיר. וכת' הכה"ח (אות י) דמ"מ מי שעבר וסמך על המתירים ענוש לא יענש שיש לו אילנים גדולים לסמוך עליהם].

ובכל גוונא אם מחמת שכחה או שלא הספיק להכין התבשיל וכדו' מבעו"י, מותר לעשותו ביו"ט בשינוי קצת כמבואר ברמ"א (שם) ובמ"ב (ס"ק י), ועיי"ש דאם היה אנוס לגמרי אף רשאי לעשותם ביו"ט ללא שינוי כלל. [ועי' בשש"כ (פ"ב הגה ו) בשם הגרשז"א זצ"ל דכל שאם יעשה בעיו"ט איכא משום הוצאת ממון (מחמת הוצאת גז או חשמל וכדו'), מותר לעשות ביו"ט אף בלא שינוי, וכן אם לא היה מוחלט אצלו בעיו"ט צורת התבשיל והמין ג"כ מותר ביו"ט אף בלא שינוי. ועי' עוד בבאר משה (ח"ח סי' רכד)].

ואע"פ דמבואר דהצריך לבשל תבשיל ביו"ט רשאי, שאל השואל האם מותר לבשל ביצים המצויים שמודפס עליהם חותמת, דדלמא כיון דיש כאן פס"ר שימחקו האותיות יש לחוש משום איסור מחיקה ביו"ט.

ד. מלאכה שאין בה צורך או"נ ישיר

ולכאורה יש לאסור בזה, דאע"פ דבאמת איסור מחיקה הנעשית בנ"ד יש בה צורך אוכל נפש שהרי בלעדיה א"א לבשל את הביצים, מ"מ הרי מצינו באליה רבה (סי' תקיד אות ו) דאע"פ שהביא בשם אגודה (ביצה פ"ב סי' לג) דאם לוקח שמן מהנר כדי לאכול מותר, דכיבוי זה לצורך אוכל נפש הוא, מ"מ כתב דמכמה פוסקים לא משמע הכי. ועיין בשער הציון (שם אות טו) שהביא מפירוש הר"ח דמשמע ג"כ לאסור, ונשאר בצ"ע למעשה. ולפ"ז י"ל דה"ה נמי בנ"ד כיון דאיכא פס"ר במלאכה הנצרכת לצורך אוכל נפש מידי ספק איסור לא נפקא. [ועי' בשו"ע וברמ"א (סי' תקב סע' ב) ובמ"ב (ס"ק יט)].

ה. מחיקה ע"י גרמא

אולם אכתי יש להתיר בזה מכמה טעמים. דהנה ראשית כל יש לדון דמחיקה זו בכלל גרמא היא, דהרי שנינו בש"ס שבת (קכ:) דמי שהיה שם השם כתוב לו על בשרו הרי זה לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת, נזדמנה לו טבילה של מצוה כורך עליה גמי ויורד וטובל, רבי יוסי אומר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף, ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם עשיה הוא דאסור גרמא שרי, ע"כ. ומבואר בש"ס שם דהטעם דחכמים (דקיי"ל כוותייהו) אוסרים היינו משום דאסור לעמוד בפני השם ערום. וכן פסק הרמב"ם (יסה"ת פ"ו ה"ו). ולפ"ז מבואר דנתינת דבר במים הנמחק מאליו בכלל גרמא הוא. ומבואר ברמ"א (או"ח סי' תקיד סע' ג) דגרמא בכה"ג ביו"ט שריא. [ועי' עוד שם ובשער הציון (סי' תקיד אות לא) לענין גרמא ביו"ט. ועי' עוד בביאור הלכה (סי' תקיד ד"ה דבר), במנח"י (ח"י סי' מב אות א), באור לציון (ח"ג פ"כ אות יא), במנחת שלמה (ח"ב סי' כב אות ב), בשש"כ (פי"ג הגה סג) ובמש"כ בס"ד בגליון רנ"ד. ובלא"ה דעת הגרשז"א זצ"ל (מנח"ש ח"א סי' י אות ו ד"ה גם, ששש"כ פ"ב הגה נא ומאור השבת ח"ד עמ' תט) דפס"ר בגרמא שרי אף בשבת].

אלא דכבר הקשה הרשב"א (שם ד"ה לעולם) דהא מכיון שהוא מכניס ידו במים אין זה בכלל גרמא אלא כמקרב את כבויו של נר דאסור, ויישב די"ל דלא קרינן מקרב את כבויו אלא בכעין נותן מים בכלי שתחת הנר ואי נמי בנותן בצד הטלית שאחז בו האור, משום דאי יפלו שם ניצוצות או תגיע שם דליקה ודאי תכבה, אבל כאן אפשר דלא ימחק שאילו ודאי נמחק היינו כמשפשף שהרי הוא נותן ידו במים, ע"כ. [וכת' האבנ"ז (יו"ד סי' שע אות ו) דצ"ל לדעת רשב"א שרצונו שימחק כדי שלא יצטרך לשמור שלא ירחץ ולא יסוך. ואף שעיקר כוונתו לטבילה כה"ג חשיב מתכוון].

[ולכאורה דברי הרשב"א צ"ע דא"כ מה ענין זה לגרמא, כיון שאין זה אלא בגדר ספק הו"ל ככל דבר שאינו מתכוין שמותר. ועי' בשו"ת בית אפרים (יו"ד סי' סא ד"ה והנה מה שקורא) שגם הקשה כן על הרשב"א וכתב דכיון דבשעת הטבילה אין כאן מחיקה אע"פ שזה גורם שימחק אח"כ גרמא הוה ומ"ש הרשב"א דהוי כמקרב את כבויו לפמ"ש לא דמי דהתם טעמא דשמא עם נתינתו יפלו הניצוצות והוה מכבה בידים ע"ש בשבת (מו) בדברי התוס' והרשב"א ודברי הרשב"א הם צ"ע, ע"כ. ועי' באפרקסתא דעניא (סי' ס) ובגליון קצ"ח משנ"כ בזה].

והחזו"א (סי' לח סס"ק ה) כתב ליישב (בתירוץ השני) קושיית הרשב"א דאפשר דאיירי שאין השם נמחק עכשיו אלא הדיו מתרפה ועובר בזמן מוקדם והעברתו בטבע מחום הבשר ומפעולת האויר. [ועיי"ש דאף אם אינו נמחק תיכף עכ"פ לענין שבת אינו בכלל גרמא כיון שהתחילה המלאכה בכח ראשון]. ולפ"ז בנ"ד אכתי יש לדון להחמיר כיון דלא שייך סברת הרשב"א דהרי פס"ר הוא שימחק אם ישאיר הביצים להתבשל זמן ארוך, וגם סברת החזו"א לא שייכת בנ"ד. [שו"מ באג"מ (חי"ד סי' ח ד"ה והא דהקשה) דצ"ל דהגרמא הוא אף בודאי וחשיב גרמא מה שאינו מתכוין למחיקת השם אלא לטבול דלכן לא נחשב שעושה מעשה מחיקה. ואף שהוא פסיק רישיה נחשב רק כגורם. ועיי"ש מה שכתב לבאר דברי הרשב"א].

אלא דבגוונא דלא ישאיר אותם זמן ממושך אכתי יש מקום להקל, דאע"פ דודאי יש שכבות של האות שנמחקות, ודעת המ"ב (סי' שיח סס"ק א וסי' שמ ס"ק ג) דח"ש אסור מה"ת אף באיסור מלאכה. ומצינו ברמ"ע מפאנו (סי' לו) שנקט דאסור למחוק את השם אפי' נשאר האות כתקנו כדין ח"ש. מ"מ כבר פסק במ"ב (סי' שיח ס"ק צא וס"ק נג- נד וביאור הלכה סע' ו ד"ה עד) דלא שייך איסור חצי שיעור ב"חצי מלאכה" אף היכן דחזי לאיצרופי. וכבר הארכנו בזה בס"ד בגליון צ"ח. [אלא דאפשר דיש לחוש דשמא לא יוצאינו בזמן וימחק לגמרי, וכעין משנ"כ במ"ב (שם ס"ק צא)].

ו. מחיקה שלא כדרכה

מיהו אכתי יש לדון להתיר לבשלם אף בגוונא דודאי ימחקו האותיות, דהנה מצינו במרדכי (שבת פ"ז סי' שסט) בשם רבינו מאיר על עוגות שכותבים עליהם אותיות ותיבות אע"פ דמשום מוחק ליכא דאו' ליכא דמוחק ע"מ לכתוב בעינן, מ"מ איסורא דרבנן מיהא איכא, ומ"מ בתינוק אין לחוש דקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו היכא דלא ספינן ליה בידים, עכ"ל. והביאו הב"י (סי' שמ), וכן פסק הרמ"א (שם סע' ג).

אולם בדגמ"ר (שם) כת' דלא מבעיא לדעת התרוה"ד המובא במ"א (סי' שיד ס"ק ה) דבאיסור דרבנן פס"ר שרי דה"ה בנ"ד (דהמרדכי), אלא אפי' להמ"א דפליג שם הרי היכא דאינו מתכוון ומקלקל ועושה כלאחר יד גם הוא מודה דשרי כ"ש אם אינו שובר בידו רק בפיו דרך אכילה. ולכן נ"ל היתר גמור בזה, והמהר"ם שאסר היינו כי היו רגילים לכתוב בכוונה שיאכל התינוק לסגולה להתחכם.

ולמעשה כתב במ"ב (סי' שמ ס"ק טו) ע"פ המ"א דדברי המהר"ם הם דדוקא כשכותבין על העוגות אותיות מדבר אחר, אבל שהכתיבה היא מהעוגה עצמה בדפוס או בידים שרי, דאין שם כתיבה עליה וממילא לא שייך בזה מחיקה. וכן אם כתב האותיות בדבש המעורב במים או שאר מי פירות ג"כ אין להחמיר. וכשאינו שובר במקום האותיות בידו רק בפיו דרך אכילה יש להתיר כדעת הדגמ"ר, ע"כ. ולפ"ז ה"ה בנ"ד דהרי במחיקה בידים כיון שהאותיות נמחקות ע"י הבישול, דשרי (ועוד דלא אכפת ליה במחיקה זו והוי פס"ר דלא ניחא ליה בחד דרבנן דבמקום צורך שרי אף בשבת כמבואר במ"ב בסימן שט"ז). אלא שהחזו"א (סי' סא ס"ק א) פקפק בהיתר זה. [והנה החותמת לפי הידוע היא מצבע מאכל הראוי לאכילה, וא"כ יש לדון אם יש בזה איסור מחיקה, דהרי המ"ב פסק דעוגה שנכתבה בדבש המעורב במים או אם שנכתבה במי פירות אין להחמיר ורשאי לאכול את העוגה שיש בה אותיות. אלא דעי' בא"ר דטעם ההיתר בזה הוא מפני דלא הוי דבר המתקיים התירו מפני כבוד שבת. ועי' בקצות השלחן (סי' קמד ס"ק ג) דלפ"ז בזמנינו דעושין אותיות מצוקר וביצים ונעשים קשים לאחר הייבוש הוי דבר המתקיים ואין היתר לשברם, ע"כ. ולפ"ז ה"ה בנ"ד דכיון דחזינן דהוא מתקיים יש לאסור אף אם נעשו מצבע מאכל טבעי כגון ממי פירות וכדו'].

ז. פס"ר של מלאכה אחרת שאין בה צורך או"נ

ובלא"ה י"ל דאע"פ דפס"ר של מלאכה אחרת אסורה כמובאר לעיל, בנ"ד י"ל דשרי, דשאני הכא דהוי פס"ר הבא ממעשה הבישול עצמו. וכמו שמצינו בשו"ע (סי' תקז סע' ד) לענין נתינת בשר על גחלים שאע"פ שמכבה הגחלים בתחלתו מותר מפני שהוא לצורך או"נ. ועי' במ"ב (סי' תקב ס"ק י) דשרי בכה"ג כי הכיבוי הוא בשעת תיקון האוכל, (ועיי"ש דיש מאחרונים שמקילין אף שלא בשעת התיקון כל שאינו מכוין לכבות). ולפי"ז י"ל דה"ה בנ"ד דשרי ואע"פ דיש לחלק משם דמלאכת כיבוי הותרה לצורך אוכל נפש משא"כ איסור מוחק, מ"מ אכתי י"ל דנ"ד דומה להא דכתב המ"א (סי' תקא ס"ק יג) דהא דשרי להסיק בכלים ולא חששו למלאכת סותר, הוא משום שההבערה גופא הויא מלאכה והותרה לצורך, וה"ה סתירה, ונהי דאסור לבקע כלי לצורך אוכל נפש היינו משום דהיא מלאכה בפנ"ע, ע"כ, ודו"ק.

-מסקנא דדינא-

העולה לדינא, מותר לבשל ביו"ט ביצים מוחתמות לצורך אכילתם ביו"ט, אע"פ שע"י הבישול החותמות נמחקות.

ופי' הא"ר [ס"ק ט'] דמ"ש הרמ"א דהעיקר כסברא ראשונה קאי בין לענין דמבדיל עד יום ג', ובין לענין הא דאפי' טעם מבדיל [עד יום ג']. והביא דבריו במשנ"ב [ס"ק י"ט]. (אולם העו"ת [ס"ק ב'] לא ברירא ליה כן ברמ"א, וכתב דהרמ"א קאי אקמייתא דקמייתא, מיהא מדקבע הרמ"א הכא אפשר דבתרוייהו הכריע כסברא הראשונה. ע"כ).

ולענין בני ספרד הנוהגים כדברי המחבר, הנה בחסד לאלפים [סי' רצ"ט ס"ב] כתב דאם שכח ולא הבדיל במוצאי שבת מבדיל עד יום שלישי [ודוקא בורא פרי הגפן והמבדיל, אבל על הנר ובשמים אינו מברך אלא במוצאי שבת]. והיינו דפסק לדינא כדעה דהביא המחבר בסתם.

אולם הבן איש חי [ש"ש פרשת ויצא סכ"ג] כתב - נאנס ולא הבדיל בליל מוצאי שבת יש לו זמן להבדיל עד סוף יום שלישי, ולא יברך אלא בורא פרי הגפן על היין וברכת המבדיל, מיהו ברכת המבדיל יאמר בלי שם ומלכות, משום דאיכא פלוגתא בזה, ולכן כיון שעבר ליל מוצאי שבת ולא הבדיל על הכוס, יאמר ברכת המבדיל בלי שם ומלכות, ורק יהרהר שם ומלכות בליבו.

ויש להעיר בדבריו הא דלא נחית לחלק בין אם טעם קודם הבדלה, או לא טעם, דהא כל שלא טעם לכו"ע מצי להבדיל ביום ראשון [בלא נר ובשמים].

ובאמת הכה"ח [לגרי"ח סופר זצ"ל - סי' רצ"ט ס"ק כ"ו] שינה מעט מדברי הבן איש חי וכתב בזה"ל - ולפי מה שאנחנו נוהגין להחמיר בספק ברכות אפי' כנגד מרן ז"ל ואפי' כנגד הרוב כמ"ש לעיל סי' ח"י או' ז', א"כ אם שכח ולא הבדיל במו"ש אינו יכול להבדיל כ"א דוקא כל יום ראשון ולא יותר, ואם עבר כל יום ראשון ולא הבדיל יאמר אח"כ ברכת המבדיל בלתי שם ומלכות. וכ"ז אם עדיין לא טעם מידי עד שהבדיל, אבל אם טעם אינו יכול להבדיל כ"א דוקא בליל מו"ש וכמ"ש אח"כ בש"ע, ואם לא הבדיל בליל מו"ש יאמר אח"כ ברכת המבדיל בלתי שם ומלכות. וכ"פ הרב בן א"ח פ' ויצא או כ"ג.

ומ"מ אכתי יש להעיר בדבריהם, דסתמו וכתבו דיברך על הגפן, וברכת המבדיל יאמר ללא שם ומלכות מחמת הספק, דמשמע דיבדיל כסדר הבדלה במוצ"ש, הגפן ואח"כ ברכת ההבדלה, והא כיון דמחמת הספק מברך המבדיל ללא שם ומלכות, א"כ איכא משום הפסק בין ברכת הגפן לשתיה.

[נכתב ע"י הרב ש. פ. שליט"א]

פניני מוסר

עניני שבת קדש – תפילת ערבית (ד)

"ויכולו" עדות על מעשה בראשית, כשמכוון – "אמר רב ואיתימא רבי יהושע בן לוי, אפילו יחיד המתפלל ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, שאמר "ויכולו" אל תקרי ויכולו אלא ויכלו". (שבת קיט:)

– "ובודאי לא הפליגו חכמי הגמרא ז"ל בגודל מעלת אמירתה על מי שהוא בלא לב ולב ידברו, אלא הם אמרו והפליגו בספוני טמוני כ"ל אמירתם בלבבם, לכוון בהם להעיד על אחדותו יתברך שמו... ובודאי אם לא כוון בהם להעיד עליו באותה אמירה, איך נקרא עד אם לא עלתה על דעתו כלל להיות עד בדבר...

כי בודאי כוונת חכמי הגמרא ז"ל במה שאמרו שנעשה באמירתו שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית הוא על מי שבשעת אמירתו פרשה זו יתאמת בלבבו אמונה שלמה ואמיתית על יחוד אלקותו, יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד, שהבורא יתברך שמו ויתעלה ברא עולמות תחתונים ועליונים עד אין קץ ומספר ותכלית, ובששת ימי המעשה ברא העולם הזה התחתון, שמים וארץ וכל צבאם עם כל הבריאה, דומם צומח חי מדבר". (יסוד ושורש העבודה ח, ד)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"

© **שמעתא עמיקתא** - העלון נתרם בעילום שם להצלחת התורם ומשפחתו
להפצת הגליון במקום מגוריכם או לימודכם נא לשלוח בקשה לדוא"ל: AMIKTA571@GMAIL.COM